

ERDÉLYI MÚZEUM

XIV. kötet.

1897.

VI. füzet.

A küküllővári sírleletek és régiségek.

Küküllővárt az ősrégi ev. ref. templom restaurálásánál véletlenül egy sírboltra bukkantak, melyben három lenyőfa-deszka koprósó fekszik szorosan egymás mellett.

A legszélű koprósót felnyitván, abban egy elporladt női hulla hamvait és esontjait és gazdag ékszerekkel díszített bársony és selyem ruha maradványait találták. A keleti gyönggyel és zománczezzal ékített aranygombokat, boglárokat, karpereczeket, nyakéket, smaragd fülbevalót, karikagyűrűt, tejkötő díszül alkalmazott aranyfoglatatú türkizeket tüstént leszedték s az egyház perselyébe lepecsételve őrizet alá vették.

A további kutatást beszüntetve, a politikai hatóságot is értesítve, a körlelkész Józsa Ferencz úr jelentést tett az egyházi főhatóság az erdélyi ev. ref. püspökhöz, a ki viszont az Erdélyi Múzeum-Egylet igazgató választmányát értesítette az érdekes síri leletről.

Egyidejűleg Kis-Küküllő vármegye főispánja Sándor János úr e sorok íróját értesítette a történelmi becsű felfedezésről, úgy gondolkozván, hogy első sorban az Erdélyi Múzeum-Egylet hivatott a további kutatások vezetésére.

Az Erd. Múzeum-Egylet szíves készséggel ragadta meg az alkalmat a kutatás folytatására s máj. 12-én tartott ig. vál. üléséből kiküldötte dr. Finály Henriket, a régiségtár őrét és e sorok íróját Küküllővárra, egyidejűleg értesítvén a templomi kincsleletről a valás- és közoktatásügyi ministeriumot is.

A Múzeum-Egylet két kiküldöttje máj. 21. és 22-én tett eleget megbízatásuknak, melynek eredményéről kívánunk az alábbiakban beszámolni.

I.

Máj. 21-én délben Küküllővárra érkezvén (hol Haller Jenő gróf v. b. t. l. ő exciája vendégszeretetéből a várkastélyba szállattunk el) kora délután munkához láttunk.

A sírbolt, mely a templom mai homlokfala előtt, az egykori főoltár alatt rejtőzött, az újabb beföldelés alól kibontatván, hozzáférhetővé tétetett. A téglafalba vágott üregeken át néhányan a sírboltba bebocsátkozván, előbb a *szélső* koporsót kutattuk át a lehető legnagyobb kimélet és gondosság szemmel tartásával. A szétesett és porréteg között heverő koponyát és csontokat, s a porrá nem vált bársony, selyem és bőrnemű ruhadarabokat gyertyavilág mellett egyenként kiemelve, feladogattuk a templomban összegyűlt bizalmi férfiak kezibe.

Midőn már a koporsóban porrétegnél egyéb nem volt, ezt gondosan átkutattuk, a törmelléket marokról-marokra átsurolván újjaink között, hogy a legapróbb értékes tárgy se kerülhesse ki figyelmünket. S így sikerült még néhány apróbb boglart, türkiz fejkötődísz, kaptocot stb. találni. A fülbevaló párja azonban nem került elő.

Az első koporsó után a *középsőre* került a sor. A lapostetejű koporsó fedő deszkáját felemelvén, ebben is egy *női holttest* gyér maradványaira találtunk. Csontok alig kerültek elő, még a koponyát sem találtuk a koporsóban: egy-két oldalborda, láb- és karsont maradvány emlékeztetett az egykori holttestre. Hogy nőnek a koporsója volt, kétségtelenné tette a porrétegből előkerült vastag selyem szoknya, a selyem hajtekeres, fátlyak, selyem dolmány stb. a mint alább egyenként ismertetjük. Ékszernek — a leggondosabb aprólékos kutatás után is — se híre, se hamva.

Ez tehát egy már régen kifosztott koporsónak látszott. Most és legújában nem nyultak hozzá. Ezt az értesítést megerősítette az a külső jel is, hogy a koporsó fedő deszkája, mielőtt hozzá nyultunk volna, épnek látszott, de az óvatos érintésre is tüstént szétmállott, töredezett. Megbolygatva tehát akkor lehetett, midőn a harmadik (a legszélső) koporsót mellé helyezték; akkor szedhették le a selyemruhák ékszereit is s távolíthatták el a csontokat, ha ugyan azok nem a friss levegő hozzájárulása következtében mállottak szét.

Ezt a feltevésemet alább említendő körülmény — a sírbolt kibővítése — is támogatja.

A *legbelső*, szorosan a fal mellé illesztett koporsó egyenlő nagyságú a másik kettővel, látszólag ép, de tényleg korhatag fedő deszkával leborítva, valamiként a koporsó alsó és oldaldeszkái is a legkönnyebben szétmállóban voltak.

Ebből a harmadik (legbelső) koporsóból még kevesebb emberi, vagy ruha maradvány került elő. A koponya és csontok hiányzottak, a haj- és ruharészekből következtetve ebben is női holttest nyugodott, míg — valószínűleg a későbbi temetések és sírbolt bővítés alkalmával — meg nem bolygatták. Ékszerből egyetlen vékony sodrott ércgyűrű került elő, zöld patinával bevonva, de annyira törékeny állapotban, hogy a porból kiemelés pillanatában három darabba roppant szét.

A három koporsóban a következő tárgyakat találtuk:

I. A fal mellett lévő legbelső, tehát *első koporsóban* volt:

1. Egy *selyem szalmazsák* az egész koporsó hosszában, több mint egy méter hosszú, 55 cm. széles, megtöltve valami szárított virág-szálakkal (levendulával?) vagy valami vékony-kocsú, ágas-bogas, finom, talán köles-szalmával. A selyem-szövet egy része a koporsó fenekéhez szorosan oda tapadt; egy 100 cm. hosszú részt épen, összefüggő egészben hoztunk magunkkal. Színe most sárgás kávébarna, eredetileg tán piros lehetett.

2. A halott feje alatt legalól összehajtogatott kis *persa-szőnyeg* volt, melynek egyes darabjait elhoztuk magunkkal.

3. A halott feje alatt egy most sárgás-barna színű *selyem párna* volt, 45 cm. hosszú és 40 cm. széles, finom virágszirmokkal (talán rózsalevelekkel?) megtöltve.

4. A párnára szép szőke *hajtincsek* vannak rátapadva, két piros selyem-szalag fonadék egész épen lóg le róla.

5. Egy sodrott *ércgyűrű* zöld patinával bevonva, mely az érin-tés után három darabba tört.

6. Egy kevés apró csontmaradvány, borda s lábszár szilánkok. A koponya hiányzott.

II. A középső, *a második koporsóban* ezek találtattak:

1. *Persa-szőnyeg* darabok a fejpárna alatt.

2. Egy *selyem párna*, 58 cm. hosszú s 28 cm. széles, ugyanolyan sárgás-barna színű és minőségű selyemből, mint az előbbi koporsóban levő párna és derékalj (szalmazsák) selyemszöveve. A mi arra mutat, hogy az illetők testvérek lehettek. Ez a fejpárna is, mint az előbbi koporsóban, virágszirmokkal és szálakkal volt megtöltve.

3. A párna fölött a halott feje alatt egy selyemből font vastag *fejkoszorú* nyugodott, most sötét kávészínű, eredetileg talán megyszín lehetett, 55 cm. hosszú s vagy 10 cm. vastag.

4. A párnához tapadva egy tenyérnyi rövid, barna *hajcsomó*.

5. Selyem fátyol *szemfedő*, világos sárgás színű, 70 cm. hosszú és 30 cm. széles, két darabba van szakadva, a fej alatt lévő szőnyegből egyes darabok rá vannak tapadva.

6. Virágos brokát selyem *mell-derék*, kivágott nyakkal, hátán két sor rávarott selyem paszománt csipkével, mellén kapcsok nyomai-val, vállán keresztül két összekötő selyem hímzésű csipkeszalaggal.

7. Nagy rányomott virágokkal díszített, vastag brokát *selyem-szoknya*, most kávébarna, eredetileg talán megyszínű, nehéz gazdag selyem-szövetből, gyönyörű virágokkal, alján három bársony-szalag paszománt díszítéssel, szegélyül rávarrva. A szoknya alsó körülete vagy $3\frac{1}{4}$ méter, derekán $1\frac{3}{4}$ méter.

8. *Selyem derékkötő*, hálószerűen kötött sárgás-barna színű selyem shawl, mindkét végén dús selyembojttal; 195 cm. hosszú és kiterjesztve 40 cm. széles. Megjegyzendő, hogy ezt a mellen összegöngyölgetve találtuk. Lehet, hogy eredetileg nem derékkötő, hanem nyak-és melldísz lehetett.

9. *Piros csizma* fejének a felső része és hegyes orra.

10. Nagyon kevés csontmaradék, egy darab a hátgerinczből; a koponya hiányzott.

III. A legszeleső *harmadik koporsóból*, a Kendi Zsófia Bogálhi Menyhértnééből a következő tárgyak kerültek elő:

1. *Persa-szőnyeg* darabok, összehajtogatva, a koporsó felső végén, a fej alatt.

2. Selyem *fejpárna*, felső behuzója nagy-virágos brokát-selyemből, alsó része még vastagabb selyemszövetből, 55 cm. hosszú, 50 cm. széles. A fej a vékonyabb, de finomabb selyem behúzó felett nyugodott. Ez is virágszirmokkal volt megtöltve.

3. Zöld-selyem vastag *hajtekeres*, 55 cm hosszú, két végén selyem szalaggal koszorúba összekötve, mely eredetileg a fej alatt nyugodott.

4. *Spongyadarab*, egy tenyérnyi, mely talán a fennebb említett hajtekeres belsejébe hézagát töltötte ki. Mi a sírt már megbolygatva találván, alantabb kaptuk.

Ezeken nyugodott eredetileg a szép formás, de kicsiny koponya, felső részén nagy lyukkal, mintha egy buzogányütés törte volna be. Szép szőke, befont *hajfürtei* kék selyem kötött *hálóba* voltak összefoglalva, melyek a koponyáról leválva, egy madárfészekhez hasonlítottak. A fejen még egy kis kerek kék *bársony főkötő* volt, köröskörül apró arany boglárókkal s aranyfoglalatú türkizekkel díszítve. Nyolcz darab ilyen türkiz-ékké került elő, aranyfoglalatja belsején mindenik egy egy számjeggyel jelölve (egyiken 29-es szám, a mi azt mutatja, hogy eredetileg több volt, mint a mennyi a koporsóból előkerült). A haj-hálót és főkötőt a koporsó első felnyitásakor kivették, az ékszereket erről, miként a mentéről is leszedték s most is még az ékszerek között vannak. A magunkkal hozott tárgyak közt következnek:

5. Egy vastagabb és egy vékonyabb *hajfonadék*, ez utóbbi vékony piros galanddal összefűzve.

6. *Selyem fátyol szemfedő*, sárga selyemből hímezve, hasonló a

II. koporsóban található, de ezen még arany- és ezüst-fonal díszítések megfeketedett nyomai is látszanak. Hossza 82 cm., szélessége 64 cm.

7. Sárga piros és zöldes selyemfonadékból hálószerűen kötött *derckas mellény*, selyem zsinórokkal összefűzve, szegélyét ezüst és aranyfonal skófiom-csipke képezte. Hasonlított a mai »Figaro« női mellényekhez. A kiemelés és a templomban való nézegetés közben összehozódott.

8. Sötét-kék *selyem-bársony mente*, felálló Zrinyi-gallérral, ránczokba szepett bodros vállakkal, rövid újjal. Nyakán, vállán, mellén s alsó kerületén selyem paszomántos sujtásokkal kivarrt díszítés, mellén 3, alább 1 sorosan, alól két oldalt és hátul bevágva és ugyanilyen ketős paszomántos rávarrással díszítve. Ezen voltak felvarrva a nagy és kisebb boglárók, melyeket a koporsó felbontásakor leszedtek. Bélése ragyogó sávos sárga párduezbőr színű bársony peluche. A romjaiban is csaknem teljesen ép, gyönyörű szabású díszmente hossza a hátán 120 cm., gallérja bősége 40 cm. alsó körülete 254 cm.

9. *Deréköv selyem szalag*, 150 cm. hosszú és 20 cm. széles, most halvány sárga.

10. *Piros csizmája* ránczos szárából egy-egy darab.

11. Csizmájának hegyes orra vége, selyemszövetből, skófiomos-csipke szegővel.

12. Koponyája, csontjai, melyek a koporsóba visszahelyeztettek.

Arany karika *jegygyűrűje*, melynek külső szegélylyel védett kerületén KENDI SOPH. BOG. MENIHART olvasható; *fülbevalója* aranyfoglatatú smaragdköből (páratlan); három, színes zománccsal díszített *arany-karperecz*, mozgékony arany lemezekből, sűrű láncszemekkel; *nyakéke* keleti gyönggyel díszített aranylánczból s négyszögletű aranyrudacskákból zománccsal alapon betűkkel és a *mente-csattok* már előbb kivétettek s az többi ékszerek közé tétettek, melyeket azóta külön küldöttek fel az ev. ref. püspök úr kezéhez, hogy ő mint az Erdélyi Múzeum-Egylet alelnöke is i. téttesse a megbecsültetést s közvetítse az Erdélyi Múzeumnál a leletek megvételét. Felküldötték azt a *keleti szőnyeg* is, melynek apróbb kortársai a koporsókban porladtak el, egyes megfakult töredék-darabokban maradván csak fel.

*

Kérdés már most: micsoda tanúság háramlik reánk ezekből a sírleletekből?

Belbecse természetesen csak az ékszereknek van. Hogy mennyi? azt egyrészt az ékszerész mérése határozza meg, hogy mennyi nyom az arany súlya s másrészt a szakértő műrégész, hogy mennyi a régészeti műbecse. Annyit azonban constatalni lehet eddig is, hogy az ékszereknek is inkább tudományos bece van, mint sem

nagy reális értéke s ezerekről csak a túlesapongó fantázia ábrándozhat. Tudományos becse abban rejlik, hogy kevés női ékszerünk s főkép díszruha-ékszer maradt fenn a XVI. századból s mint ilyen ez a lelet párját ritkítja.

A ruha darabok is, melyeknek reális értéke a dolog természeténél fogva nem lehet, becses adalékul szolgálhatnak a XVI. cz. *női viselet és ruházat ismeretéhez*, melyeket jórészt csak képekből ismerünk.

Sajátságos szeszélye és véletlen találkozása a sorsnak, hogy Erdélyben a legtanulságosabb costume-képek épen a Küküllővár jelenlegi urának gr. Haller Jenő v. b. t. t. úrnak tulajdonában lévő gr. Haller-család nemzetségekönyvében találhatók, melyben a XVI.—XVIII. században élt családtagokat korhű öltözetben egykorán, nemzedékről nemzedékre lefestették. 1886-ban a »*Tural*«-ban kiadtunk ebből 10 férfi és 10 női arcképet, színezett képekben.

Ezeket a képeket és a küküllővári sirboltból előkerült ruhadarabokat összehasonlítva, több analogiát találunk. Pl. a Kendi Zsófia bársony-mentéjéhez hasonló van a vele egykorú *Bocskai Ilona* Haller Gáborné képén, ugyanolyan puffos vállakkal, drága kövekkel ékitve; nyakéke, fejkötője is hasonló. Haller Istvánné *Kendi Judit* (a Kendi Zsófia másodunoka húga, meghalt 1637 ben) hasonló nagy virágos brokát-selyem szoknyában van lefestve, mint a minő a II. koporsóból napfényre került. Derekas mellényét megtaláljuk képben Haller Péterné *Bethlen Zsófián* († 1662.) ugyanolyan szabással, a vállon keresztül összetartó selyem szalagokkal. Ennek anyján Haller Péterné *Tarnóczy Sárán* († 1648.) ugyanolyan diszítésű három-fodros selyemszoknya van, mint a minő a II. koporsóból kikerült. A hajat összetartó selyem hálós lökötök s felette még kis bársony-lökötök is láthatók több Hallerné képén. Mindegyik lábán még sárga vagy piros csizma feje is látszik. Úgy hogy, a mit eddig jobbára csak képből ismertünk, ezekben a leletekben előttünk van a valóságban is.

Még egy érdekes tanulság kínálkozik a leletekből: *a temetkezés, a koporsóba elhelyezés* módjának és szokásának megállapítása. Látjuk e leletekből a fenyőfa deszakoporsó ágját elkészítve szárított virágszálakból, selyempárnába töltve; a virágszirmokkal töltött kis selyem párna alatt s tán némely koporsóban

egész hosszában, keleti szőnyeget; a párna felett selyem-tekerceset a lej alatt (köze spongyával kitöltve); erre fektették aztán a halottat, felöltöztetve ékesen, néha teljes ékszer-diszével. Valószínű, hogy a két első koporsóban is voltak ékszerek, de ezeket a kihalt család utolsó sarja eltemetésekor leszedték a »nevető örökösök,« vagy a sírbolt építő munkások, nem kimélve még a csontokat sem.

Ezekben a culturtörténeti tanulságokban rejlik a küküllővári sírleleteknek főbecse.

II.

Megismerkedvén a küküllővári sírbolt koporsóival, önkénytelenül is az a kérdés izgatja képzeletünket, hogy kik lehettek azok az előkelő úrasszonyok, kiknek földi maradványai e koporsókban nyugszanak?

A harmadik, legszélsőbb koporsóban talált karikagyűrű s annak külső kerületén olvasható *KENDI. SOPH. BOG. MENIHART.* felírat semmi kétséget sem hogy arra nézve, hogy ebben Bogáthy Menyhértné Kendi Zsófia van eltemetve.

Bogáthy Menyhért nevét ismerjük a történelemből, mert előkelő szerepet játszott a XVI. évszázad utolsó és a XVII. sz. első évtizedében, Báthory Zsigmond, Báthory Endre, Székely Mózes és Bocskáy István fejedelemsége és Mihály vajda meg Bástia tábornok rémuralma idejében. Ebből az alkalomból érdekesnek láttam összekelesni és állítani a róla feltalálható életrajzi adatokat.

Első nyilvános történeti szereplését abból az időből találom, midőn Báthory Zsigmond a lemondott fejedelem Oppelnből nagyhirtelen Erdélybe visszatért (1598. aug.) s a Szász-Sebesen épen táborba gyűlt rendek mit tudtak tenni: ismét visszafogadták fejedelemnek. A rendek épen *Bogáthy Menyhértet* és Perusith Máthét küldötték hozzá Kolozsvárra, meghódolásukat jelenteni.

Az egy év multán Zsigmond eme visszafogadása felett tartott tanúkihallgatás vet erre világot. Ebből tudjuk meg azt is, hogy *Bogáthy Menyhért Küküllővárt lakott* s onnan ment a szász-sebesi tábori országgyűlésre is.

Ő maga ezt vallja egyebek közt a Báthory Zsigmond visszafogadásáról: »Én Bogáthy Menyhárt . . . akkor voltam *házamnál Küküllőváratt*, éjjel menék Szász-Sebeshöz az táborban; kérdém a szolgálimtól: mi hirrel vannak a táborban? . . . Úgy mondák, hogy

megjött Zsigmond fejedelem stb. Oztán az főuraim engemet hivatának Perusit Mátéval, küldének Kolozsvárra Zsigmond fejedelemhöz, hogy megmondjuk, hogy visszafogadták. Mi elmenénk s megmondók Zsigmond fejedelemnek s igen megköszöné« stb.¹

Bogáthy Menyhértnek, a küküllővári földesúrnak, további történelmi szereplését az 1599. oct. 28-án vívott n.-szeben-sellenberki csatában tudjuk, a hol a csata előtt kötött egy-napi fegyverszünet alatt (oct. 27.) ő volt az egyik kezes (Székely Mózessel a későbbi fejedelemmel együtt) az erdélyiek részéről Mihály oláh vajda táborában. Hiába kérték a kalandor vajdát, hogy ellenséges szándékától álljon el, másnap megtörtént a Báthory Andrásra és az erdélyiekre nézve végzetes csata.

Bogáthyt az egykorú történetíró Szamosközy I. ekkor »születésére és erényeire nézve kiváló ifjú«-nak mondja.² A »juvenis« szóból, ha a mai »fiatalember« értelemben vesszük, azt következtethetnők, hogy ekkor még nőtlen volt; de ez — mint alább látandjuk — nem valószínű.

További történelmi szerepléséről tudjuk, hogy Mihály vajda 1600. aug. követségbe akarja küldeni Prágába a császár-királyhoz; tehát megbízott híve volt; a mi azonban nem gátolta őt abban, hogy a miriszlai győztes és a goroszlai veszített csatákban honfitársai táborában harcoljon a bitorló ellen.

A miriszlai csata és Mihály vajda kiveretése után Bástá György a csász. hadak fővezére telterjesztést ír (Gyula-Fehérvárt 1600. nov. 20.) a császár-királynak Bogáthy Menyhért érdekében, a ki magának adományoztatni kér némely Dévához tartozó jószágot.³

Az erdélyi tanácsurak viszont (1600. nov. 23. Gyulafejérvárról) azt kéri a császár-királyhoz írt levelükben, hogy »Bogáthy Menyhért nejének, Kendi Ferencz leányának, a Báthory Zsigmond által confiskált s akkor Bocskai és Kornis G. által birt javait restituálja,« ezeket egyebekkel kárpótolván.⁴

Ebből megtudjuk azt a minket itt kiválóan érdeklő tényt,

¹ Szilágyi Sándor: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. IV. sz. 238. l.

² »Melchior Bogathius natalibus et virtute praestans juvenis«. Szamosközy Tört. maradv. II. 309.

³ U., ott. 168. l.

⁴ U., ott. 569. l. (regesta.)

hogy Bogáthy Menyhértnek 1600-ben már — s valószínűleg már jóval azelőtt is — felesége Kendi Sophia a *Kendi Ferencz leánya* volt.¹

Kendi Ferencz (a kormányzó Sándor testvér öcsese) egyike volt a Báthory Zsigmond által 1594. nyarán elkövetett politikai gyilkosság szomorú áldozatainak. Mig bátyját Sándort és unokatestvéröket Gábort a Kolozsvár piacán felállított vérpádon végeztette ki az örjögő fejedelem, addig Kendi Ferenczet Gyula várába fogságba küldette s ott fojtatta meg. »Kendi Ferenczet egy öszvesodrott kezkenővel ölték fojtották meg nagy-nehezen sok időre az drabantok.« »Nehezen holt meg; mind azon vér volt az padimentom verekedése miatt«, orrán, száján kibugygyanván vére a fojtogatás közben.²

A német szövetséget ellenző, Erdély hagyományos politikáját védelmező főurak kiirtásának nemcsak politikai oka volt, de egyúttal olyanforma fináncz-művelet is volt ez, mint a római zsarnokoké, midőn egy-egy magát jól megszedett civis Romanust a vagyona kedvéért végeztettek ki. Kendi Ferencz ha kevésbbé vagyonos ember leendett, valószínűleg kikerülte volna az erőszakos halált, mert nem volt sem pártvezér, mint bátyja Sándor, sem exponált pártember; de mert nagyon gazdag volt, neki is meg kellett halnia. Maga mondotta börtönében öreinek, hogy: az az én bűnöm, nagy bűnöm, hogy egy kevés pénzt gyűjtöttem össze, ez az én rettenetes vétkem, s ezért kell nekem meghalnom!³ És nem hiába. Kendi Ferencznek drágakövei, ékszerei, arany és ezüst »marhája« 600,000 forintra becsültettek (mai értékben m. e. tizszerannyi): mindezeket jószágaival együtt confiscáltatta a fejedelem a többi kivégzettekével együtt.⁴ Elmondhatta e nagy fináncz-művelet után, hogy most

¹ Kövári László »Erdély nevezetesebb családai« cz. művében (Kolozsvárt 1854.) *Kendi Zsófiát* Bogáthyiné a Kendi Sándor legidősebb leányának írja; utánna következett volna *Zsuzsa*, Báthory Boldizsárné, *Krisztina*, Kovacsóczy Farkas, majd Ghiczey Péter, harmadszor Némethi Gergely neje, végül *István* a kanczellár († 1628.) *Nagy Iván* Magyarország családai cz. m. Kövári után szintén így adja. Az egykorú eredeti oklevélnek nagyobb bizonyító ereje lévén, *Kendi Ferencz* leányának kell tartanunk.

² Szamosközy I. Tört. Mar. IV. 41. és 47. l.

³ Bethlen Farkas históriája III. k. 486. l.

⁴ U. ott. III. k. 489. Kendi Sándornak 60,000 aranya, Kovacsóczinak m. e. 200,000 frtja volt és confiscáltatott.

már van pénze a török elleni háborúra. Leánya és veje aztán folyamodhatgatott fejedelmekhez az elvett vagyon visszádsáért: alig került abból több a törvényes résznél vissza. A küküllővári sírboltban megtalált ékszerek is aligha nem ebből a Kendi-kincsből valóak, s vagy már előbb hozományképen, vagy a törvényes leánynegyed révén menekültek meg a Báthory Zsigmond kincssóvár kezébe kerüléstől.

Kendi Ferenczet aztán — Bethlen Farkas¹ és utána több történetíró szerint — ugyanott Gyalun temették el; de később valószínűleg a gyulafejérvári templom sírboltjába vitték bátyjával, a kolozsvári piacon lefejezett s azután a kolozsvári kistemplomban eltemetett Kendi Sándorral² együtt. Mert az bizonyos, hogy a gyulafejérvári székesegyházban díszes sarkophágja volt e két hírneves Kendinek, melyet a Mihály vajda martalócz hadai a miriszlai csata után (1600.) a Hunyadi László sarkophágjával együtt szétromboltak. Midőn később a széttört darabok összeillesztettek, a Kendiek márvány sarkophágjának czimeres és felírástos homlok-vege a Hunyadi László márvány sírkoporsójának végébe illesztetett s maig is ott van. A czimerpaizsban a Kendiek nyállal átlőtt medve-talp címere felett *F. Et A. K.* nyilván *Franciscus et Alexander Kendi-t* jelentenek.

Ez itt azért is figyelmet érdemel, mert a küküllővári templomban is van egy márvány sarkophág, a mely anyagára és (a mennyire a gyulafehérvári Kendi-síremlék töredékéből megítélhető) művészi kidolgozására nézve hasonló a két Kendiéhez. Amazt 1583. után Kendi Zsófia nagynénje emlékére állíttatta Báthory István, emezt 1594. táján faragtatták — valószínűleg ugyanazon szobrászszal mind a kettőt.

Az apa Kendi Ferencz és leánya Kendi Zsófia tehát két egymáshoz közeli templom sírboltjában letek örök nyugovóhelyet.

Kendi Zsófiáról a történelem évkönyvei nem jegyezték fel egyebet, mint hogy Bogáthy Menyhértne volt. Nem volt híres asszony, de annál jobb feleség lehetett. Valószínűleg fiatal korában hunyt el. Szép szőke hajfürtei, selyem szalaggal befűzött hajtonadéka, melyekben egyetlen őszes szál sem látható, erre engednek

¹ U. ott. III. k. 486. l.

² U. ott. III. 473. l.

következtetni. Az a pompás ékszerekkel gazdagon diszitett fejkötő és bogláros mente, a selyemszálakból kötött kis derék (a mai »Figaro«-derékhez hasonlatos mellény), a ránczos piros csizma, a smaragd fülbevaló mind arra mutatnak, hogy fiatal korában elhunyt kedves feleséget zárt koporsójába a kesergő férj, vele temetvén talán menyasszonyi legkedvesebb ékszereit és diszes ruházatát, mely 300 esztendő múlva is, midőn a test teljesen porrá vált, még mindig daczol az enyészettel.

Férje, a harcok viharában megedzett Bogáthy Menyhért, túlélte a XVI. századot. Az 1601 aug. 3. goroszlai harczból menekülve, több erdélyi főurral Görgény várába vonúlt és zárkózott.¹ Ezt a várat a hozzá tartozó uradalommal a két Bogáthy-testvér (Miklós és Menyhért) Báthory Zsigmond fejedelemtől zálogbirtokul (inscriptio-ban) kapták a neki adott kölcsönösszegek fejében, mindaddig, a míg vagy ő, vagy utódai a zálogösszeg megfizetésével ki nem váltják. Básta ugyan 1602-ben kezéhez vette és német őrséggel rakta meg, de nem sokára ismét visszabocsátotta a Bogáthy-testvérek kezébe.

Midőn Székely Mózes zászlót bontott, hogy Erdélyt Básta uralma alól fölszabadítsa, a Bogáthy-testvérek hozzá csatlakoztak s Miklós jelen volt azon a tábori országgyűlésen Gyula-Fehérvár ostroma előtt, melyen Székely Mózes fejedelemmé választották (1603 ápr. 15—26). Jelentékeny részt vesznek az Erdély felszabadításáért ekkor vívott harcokban is. Ők fogják el a Básta által a székelyek felkeltésére beküldött gr. Capreoli Tamást, kit Görgény várába visznek s ott tartják fogságban. Miklós nem sokára követi a Székely Mózes táborát, Menyhért Görgényben marad drága foglyukkal, a ki egy őrizetlen pillanatban embereivel kiszökik a várból s lóra kapva elvágtat. Bogáthy mihamar észreveszi a szökést s várörző katonáival utánok iramodik. Utólérvén, Capreoli kíséretéből néhányat levágnak, magát az olasz grófot ellogják s visszavivén Görgénybe, vasra verik.

Bogáthy Miklós részt vett a Székely Mózes és Radul vajda között a brassai papírmalomnál 1603 jul. 17. vívott végzetes csatában, melyből a fejedelem épen Bogáthy Miklós kíséretében próbált

¹ Innen ír hatod magával Besztercze városának 1601. aug. 22., híreket tudakozván Básta hadai felől. Ld. Szádeczky L. Erdély és Mihály vajda tört. 429. l.

menekülni, de szerencsétlenül. »Bogáti Miklóssal, (a ki egyik főtanácsúr volt) szaladtak volt együvé ketten, . . . futnak egy árokra, Moyses elugratja, Bogáti lova elesett. Rác György (az üldözők közül) minthogy sietve megyen volt Moyses után, látván Bogátit, hogy elesett, hátra szólott, hogy ne öljék meg, mert lüember«¹. . . Ha nem ölték is meg egészen, olyan halálos sebet kapott a fején, a melybe nem sokára meghalt aztán Brassóban, a hova a csatától vitték. Radul oláh vajda annyira bosszús volt reá, hogy »még az holttestit is fel akarta akasztatni, Tholdi István alig kéré meg.«²

Bogáthy Menyhért — a kit némelyek a brassai csatában elveszettnek írnak — szerencsésebb volt bátyjánál, a fontos hadászati pont, Görgény vára őrizete tartván vissza a csatából, életét megmenthette. Ámde Básta uralma visszatérte után sok zaklatásnak volt kitéve, csak is az erős Görgény várának köszönhette, hogy nem kellett kibujdosnia, mint vezérszereplő honfitársai legnagyobb részének. Később sikerült neki Bastát s általa a császárt megengesztelnie, de hűtlensége s Capreoli Tamás gr. elfogatása és szolgálai megölése miatt 6000 aranyat kellett fizetnie Basta kezébe, hogy szabadságát és biztonságát visszanyerje.³

Ugyanekkor (1603.) a Bastától megöletett Mihály vajda fia Petraskó olyan családi kincseket követelt Bogáthi Menyhérten, a melyeket ez Mihály vajdánétól (bizonyára viszonzszolgálat fejében) ajándékon kapott.⁴

Bogáthi Menyhérten azonban a visszanyert császári kegy korántsem térítette hazája felszabadítása ügyétől s csak az alkalmat várta, hogy a mellett ismét kardot ránthasson. Midőn Bocskai zászlai diadalmasan nyomódnak elő Magyarországon, az erdélyi nemesek és székelyek egy kisdud csapatát gyűlést tart Maros-Szeredán és felesküdnék a Bocskai hűségére. Bogáthi Menyhért is ott van, már mint vezérszereplő.⁵

¹ Szamosközy IV. k. 192. l.

² U. ott. IV. 202.

³ Bethlen Farkas historiája V. k. 492. l.

⁴ Szamosközy IV. 204. így sorolja elő ezeket: Három vont arany mente hiúzmállal bélelt. Egy kard drága köves szerszámmal, egy arany láncz, 1000 arany frt. érő. Egy igen szép bot, mit Mihály vajda Konstantinápolyból hozatott.

⁵ Szamosközy IV. 329. 351. l.

Bocskai Gyulaffi Lászlót haddal küldi be, Bogáthi Menyhért csatlakozik. 1605 jul. 23. ment Görgényből a Gyulaffi táborába.¹ Nagy szükség volt ott reá, mert Gyulaffi elbetegesedett s a fővezérseget Bogáthinak kívánta átadni. »1605 jul. 25. Gyulaffi László praeficiálá képében generalisnak Bogáthi Menyhártot, mert immár annyira elnehezedett vala, hogy szinte meghalni készül.« Nem sokára meg is halt. A főhatalom Erdélyben így Bogáthi kezébe került.² Ő hódoltatja és ostromolja a szász városokat, Meggyest és Segesvárt.³

Aug. 6-án Segesvár alá száll táborával s megkezdi a város ostromát. Szamosközy feljegyzi róla, hogy »Bogáthi Menyhért jól forgódott.«⁴ Addig löveti a várost ágyuival különböző helyekről, mignem (sept. 19.) meghódol. Pár nappal azelőtt sept. 13. Bocskait Meggyesen fejedelemmé választották. Bogáthy Radnóthot, a hűtlen Kornis Boldisár uradalmát kapta jutalmúl sept. 20. Bocskaitól.

Bocskait azonban a magyarországi ügyek csakhamar Erdely elhagyására készítették s az erdélyiek fő nélkül maradván, elégedetlenség keletkezett s voltak, kik magok közül óhajtottak fejedelmet. Bogáthy Menyhért volt a malcontentusok egyik fejedelem-jelöltje. 1606. jun. havában conspiratio gyanuja miatt többeket elfogat Bocskai. Szamosközi szerint »részes volt ez conspiratióban *Bogáthi Menyhért, ki ugyan az fejedelemségre igyekezett . . . de azután hamar megholt . . .*«⁵ 1600 végén már nem élhetett, mert Bocskai 1606. decz. 17. végrendeletében a Bogáthi Menyhért birtokait másoknak hagyományozza: Görgényt Bocskai Miklósnak, Radnótot és Dévát Nyári Pálnak stb.

Ennek a szép történeti múlttal dicsekedhetett, a fejedelmi trón lépcsőjéig emelkedett előkelő főúrnak volt felesége *Kendi Zsófia*, ma a küküllővári sírbolt egyik csöndes lakója. Lehet, hogy túlélte férjét, de öregkort ő sem ért s gyermekei nem maradtak.

A midőn őt a küküllővári templom sírboltjába levítették, már két koporsó feküdt ott néhány évtized óta. E két koporsó befogadására ásták eredetileg és falazták ki téglával a sírboltot, úgy hogy

¹ Szamosközy III. Pótfüzete 554. l.

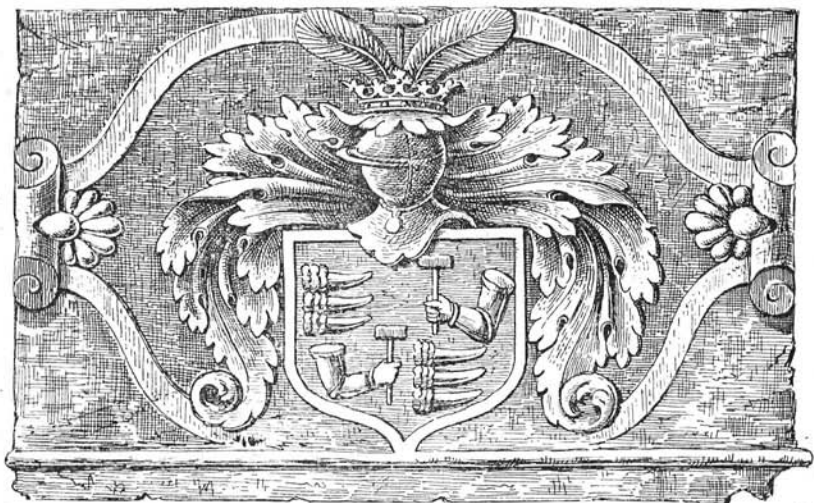
² U. ott. 346. és Pótfüzete 555.

³ U. ott. 350—51.

⁴ III. Pótfüzet 556. l.

⁵ Szamosközi IV. k. 354. l.

a Kendi Sophia koporsója befogadására már nem volt benne hely : úgy kellett kibővíteni. A toldásnak s kibővítésnek nyoma tisztán kivehető a sírbolt hátsó és oldalfalán. Az újonnan rakott téglafal elválasztó vonala vitte arra a gondolatra a sírbolt felfedezőit, hogy ott bennebb talán más sírbolt rejlik ; a megejtett próba faltörés azonban kimutatta, hogy azon belül televény föld van, sírbolt nincs.

A PATHÓCSY-CSALÁD CZÍMERE.
(Nemes Ödön tr. rajza.)

De hát kié lehetett a másik két koporsó ?

Ennek meghatározására nincs oly biztos támaszpontunk, mint a Kendi Zsófia jeggyűrűje ; de van mire alapítanunk combinationokat, melynek alapján csaknem biztossággal meghatározhatjuk a sírbolt két régebbi halottja kilétét.

A templomban 300 év óta kegyelettel őriznek egy fehérmárvány sarkophagot, melyet Somlyai Báthory István, a hasonló nevű fejedelem unokaöccse, Zarándmegye főispánja készíttetett emlékül anyósa az 1683. sept. 1-én elhunyt Pathócsy Zsófia Bebek Györgyné emlékezetére. A díszes marvány sarkophág tetején Pathócsy Zsófia domborképe van kifaragva, a mint a koporsóban feküdt inádságra összekulcsolt kézzel, fejéről lelógó hosszú fátyollal, tetes m. llderékkal, arany övvel, dús redőzetű selyem ruhában. A sarkophág két oldalán

liliommal díszített domborművű faragványok. Az egyik végén a Pathócsy-család czimere, a négyfelé osztott paizs két-két mezejében hármás sárkányfog, a más kettőben kalapácsot tartó kéz. A paizs felett zárt sisakon toll-dísz között ugyancsak kalapácsot tartó kéz.

A sarkophág másik végén a következő felirat látható:

PATHÓCSY ZSÓFIA SARKOPHAGJA FELÍRATA.
(Nemes Ödön rajza után.)

Ez a sarkophág eredetileg épen a sírbolt felett volt elhelyezve. Külső hossza 185 cm., belső hosszúsága 140 cm., külső szélessége 90 cm., belső szélessége mindössze 40 cm. E méretből kitűnik, hogy ebben a Pathócsy Zsófia holtteste nem lehetett eltemetve.

A sírbolt egyik koporsójában tehát minden valószínűség szerint *Pathócsy Zsófia* volt eltemetve.

De hogy kerül Kendi Zsófia a Pathócsy Zsófia sírboltjába s kié lehet a harmadik koporsó?

Kitalálhatjuk azt is, ha tudjuk, hogy *Kendi Zsófia édesanyja Pathócsy Klára* volt, Pathócsy Zsófiának valószínűleg édes testvére.¹

¹ Kővárinál Erdély nevezetesebb esaládai 154. l. és utána Nagy Ivánnál Magyarország esaládai VI. 200. l. *Patócsy Klára* Kendi Sándor első felesége lett volna s az ő legidősebb leánya Zsófia; de a Szilágyi S. Erd. Orszgy. Eml. IV. k. 569. l. közölt oklevél kivonat szerint *Bogáthiné Kendi Zsófia a Kendi Ferencz leánya lévén*, édes anyja Pathócsy Klára nem a Kendi Sándor, hanem a Kendi Ferencz felesége kellett legyen.

A küküllővári sírboltban nyugvó halottak tehát: 1. *Pathócsy Zsófia*, Bebek Györgyné, Szádvár hős védője, († 1583) 2. *Pathócsy Klára* Kendi Ferenczné és 3. *Kendi Zsófia* Bogáthy Menyhértné.

III.

Végezetül meg kell emlékeznünk a küküllővári templomban található egyéb régiségekről.

Maga a templom is tisztes régiség, góth stylben építve, a XIV. sz. vége, vagy a XV. elejéről. Tornyában két harang van, a nagyobbikon ez a felírás olvasható szögletes góth betűkkel:

o + rex + glorie + veni + cum + pace + anno + domini + millesē +
CCCC^o XVII. +

A kisebb harang még régibbnek látszik, de felirat nincs rajta. E kettőn kívül volt még egy mindkettőnél nagyobb harmadik harang is a toronyban, de ezt a forradalomban elvitték a Gábor Áron ágyúöntőjébe. Nem használták fel s állítólag Brassóba került.

A torony alatti falfülkében a mészréteg alól egy homályos freskó-kép került elő, mely az *Üdvözítő keresztéről levételét* ábrázolja. A templom északi oldalfalán még nagyobb falképek tüntek elő, de ezek ott létünkör már ismét be voltak meszelve. E falképek alatt *ANNO 1525.* volt látható egy levett faldarabon.

A templomban bent egy moly- és egérrágta régi *persa-szőnyeg* is őrizetelt, mely eredetileg a Pathócsy—Kendi—Bogáthy patronusob és patronák ülő-székét díszíthette. Ugyanilyen persa-szőnyeg darabok kerültek elő a koporsókból a halottak feje alól.

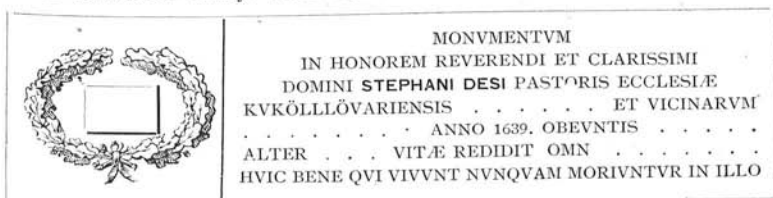
A templom régi szentélyében, mely a most használt templom belsejétől fallal van elválasztva (e fal alatt van a sírbolt) jelenleg a falusi gazdák hombárjai vannak, melyekhez külön bejárat vezet kívülről. A hombárok alatt két siremlékkövet találtunk. Az egyikken könyvet tartó kéz domborművü faragványa mutatja, hogy *papnak* a sírköve. Maga az elköptatott felíratból ennyit még ki betűzhettünk:

Könyvet tartó kéz

HOC TVMVLO NICOLAEI (SCTÆ?) MARLE
 . . . . .
 NVPER ERAS . . . . .
 INCYTA GAUDEI (?) +
 . . . . .
 (A.) D. 1583 22. FEBR. (HORA)
 QVINTA ANTE MERIDIA(NA) . . . . .
 (ETA)TIS SVÆ XXXIII.

A másik sírkövön egy koszorúval körített *könyv*, oldalt mellette a felíratból ennyi volt kiolvasható:

A templomon kívül egy koporsófedél formájú sírfedő-kő egyik oldalán az idő viszontagságai által elkoptatott magyar felírás töredékeiből annyi kivehető, hogy *Német(?) Erzsébeth 1622.* eltemetett hamvait fedte e kő.

Magában a templom külső falába is van egy régi római faragott felíratos kő beillesztve, melyen ezek a betűk olvashatók:

VARI-
DI APVL
CLAVDI

A közeli Boldogasszonyfalváról a régi Sancta Maria kolostor romjaiból is hozatott át Szabó István tanító úr egy régi római felíratos követ melyen e néhány betűt láttuk:

L. TIB.I
PIET.

Ha még a teljesség kedvéért megemlítjük a küküllővári templom tornyáról való, vasból készült *ANNO 1797.* számokkal átört *szél-zászlót*, felette lélholddal és csillaggal s egy szintén régi, vasból készült *szélkakast*: elősoroltuk mindazt, a mik a küküllővári templom régiségei.

A sírbolt kincsletéről arra illetékes szakértő útítársam Finály Henrik úr fog majd beszámolni.

Végül nem mulaszthatjuk el, hogy mindazoknak, kik kutatásainkban támogattak és segítettek, hálás köszönetet ne mondjunk s ezek közt névleg is gr. Haller Jenő úr v. b. t. t., Sándor János főispán, Frits Rezső főszolgabíró, Józsa Ferencz körlelkész, Kőnczei Kálmán földbirtokos, Hadviger Károly tisztartó, Szabó István tanító uraknak stb. Jutalmukat találják fel abban a lélekemelő tudatban, hogy hazánk kulturtörténetét e sírleletek megmentése és nemzeti közkincsese tétele által nagybecsű és igen tanulságos adalékokkal gazdagították.

SZÁDRICZKY LAJOS.